

*Добри педагогически практики
Good Educational Practices*

КОМУНИКАТИВНО ОРИЕНТИРАНО ОБРАЗОВАНИЕ И УПРАЖНЕНИЯТА ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК В 1.–4. КЛАС

Мариана Мандева

Великотърновски университет „Св. Св. Кирил и Методий“

Павлина Ангелова

Татяна Азгорова

ОУ „П. Славейков“ – Велико Търново

Резюме. В контекста на комуникативно ориентираното родноезиково образование се типологизират упражненията в съвременното обучение по български език. Представят се практически изпробвани технологични варианти.

Keywords: types of activities, Bulgarian language education, 1.–4. grade, technological variants

I. Актуалната образователна философия за етапа 1. – 4. клас и комуникативно ориентираното обучение по български език

„... Модернизацията на началния етап на обучение е едно сериозно предизвикателство за преосмисляне на педагогическата реалност в най-важните ѝ аспекти: *целеполагане, учебно съдържание, образователен процес* и не на абстрактно-умозрително равнище, а в един ясен и реален контекст на събитийност и многофакторни влияния – в реално време, с реални деца, в конкретни условия за работа с добре формулирани очаквания и обозрими перспективи за пълноценно осъществяване.“ (Василева, 2005: 3).

Философията за образователна промяна поставя **малкия ученик в центъра на педагогическото взаимодействие.**

Целеполагането е ориентирано към личността на детето, към пълноценното му интелектуално и социално формиране.

Учебното съдържание е освободено от излишна академичност и терминологична обремененост. Основано е на интегративен подход и има ясно изразена практическа насоченост. Поставя акцент върху ценностни аспекти.

Образователният процес се реализира чрез интерактивни технологии в условията на хуманна и демократична среда на преподаване и учене (вж по-подр. Василева, 2004; Василева, 2005).

Актуалните образователни тенденции за етапа 1.–4. клас изискват обучението по български език да прерасне в „... система, широко отворена към света“

(Димчев, 1992). Методическият център се преорієнтира от езика, изучаван от детето, към **детето, изучаващо езика**.

В съответствие с това **родноезиковото образование** е от **комуникативен тип**.

„Целта на комуникативно орієнтираното обучение... е да се достигне по-високо равнище на речевото и інтелектуалното развитие, което да осигури ефективно справяне с многобройните комуникативни задачи в обществената практика. Езиковото обучение трябва да отчита връзката между обществения и індивідуалния аспект на комуникацията, да способства за изграждане у учениците на стратегии за комуникативна дейност, да осигурява осъзнаване на собственото комуникативно поведение в социалното взаимодействие“ (Танкова & Власева, 1997: 73).

„Умението да се общува е важна предпоставка за социализацията на личността... Придобиването и усъвършенстването на комуникативноречевата компетентност... се превръща в основна цел на обучението по роден език, защото изучаването на българския език се свързва с необходимостта от усъвършенстване на човешките възможности за общуване, а социализацията на детето (която се достига чрез комуникация) е мотив да усвоява родния си език още от най-ранна училищна възраст... Обучение, организирано около усвояване на лексикално-семантични и граматически модели, е не само неефективно от методическа гледна точка, но и немотивирано от лингвистична гледна точка... Изследването на езика като функционална система за постигане на определени комуникативни цели дава отражение и върху модела на изучаването му – поставя се акцент върху неговата употреба в социалния контекст на общуване... Без да се отменя необходимостта от системно-структурно изучаване на езика, комуникативноречевата насоченост поставя акцент върху онези знания, които са необходими за комуникативната практика на ученика и за формиране на комуникативната му компетентност...“ (Георгиева, 2002: 7)

Основен въпрос, стоящ пред комуникативно орієнтираното родноезиково обучение, е: кои са начините българският език да се преподава и овладява не само като система със своя структура, а и като инструмент за ефикасно общуване. В този смисъл важна роля в образователния процес заемат упражненията.

II. Задачи

Работата ни със студенти – бъдещи начални учители, както и наблюденията ни в педагогическата практика насочват към **изводите**, че:

- няма яснота по въпроса за типове и видове упражнения по български език в 1.– 4. клас;

- подценява се значимостта на упражненията, пряко свързани с комуникативната ориентация на началното родноезиково образование.

Предвид това си поставяме **задачите**:

- на основата на действащата нормативна документация за началния етап на основната образователна степен и на актуални научни изследвания теоретично да се обосноват защитаваните тези;

- да се класифицират упражненията по български език в 1.–4. клас;
- да се представят аргументирано практически изпробвани технологични варианти в тази посока.

III. Типове и видове упражнения по български език в началните класове

Упражнението се дефинира като „...съзнателно опериране с признаците на езиковите явления, насочено към овладяване на извършваните операции и усъвършенстване на начините за използването им с цел да се утвърдят желани умения и навици“ (Георгиева, 2002: 38).

В методическата наука съществуват различни класификации на упражненията. Приемаме виждането на М. Георгиева (вж.: Георгиева, 2002: 36–106; Георгиева et al., 2005: 99–146). Според авторката **системата от упражнения** се основава на **целите на обучението** (информативно-познавателни и комуникативно-практически) и включва **два основни типа**:

- предкомуникативни упражнения;
- комуникативни упражнения.

Предкомуникативните упражнения целят формиране на езиковата компетентност на учениците. Към тях се отнасят упражненията за разпознаване на езиковите явления, за лингвистичен анализ (фонетичен, морфемен, морфологичен, синтактичен, текстолингвистичен) и др.

Ще илюстрираме теоретичната постановка с практически изпробвани технологични варианти.

Темата „Звучни съгласни пред беззвучни съгласни“ е част от учебното съдържание по роден език във 2. клас. Упражнение от този тип е:

„Открийте пропуснатите букви и напишете думите.

Здра-ка лъ-че връ-ка Лю-чо сла-ко

Как направихте проверка?“

(Борисова et al., 2003: 20)

Във връзка с темата „Образуване на думите. Наставки“, включена в учебното съдържание по български език за 3. клас, предкомуникативно упражнение е:

„Подредете думите в колонки според наставката, с която са образувани:
– тел, - ав, -ар, -че, -ец, -ив.

учител, слонче, глунав, стрелец, писател, лекар, слушател, крадец, ревлив, летец, свенлив, палав, пенлив, лъвче, рибар, братче, гиздав, железничар“
(Здравкова et al., 2008: 26)

Комуникативните упражнения „... са насочени към реализация на определени комуникативни действия с цел постигане на комуникативен ефект.“ (Георгиева et al., 2005: 101). Те целят градежа на детската комуникативна компетентност.

Комуникативните упражнения са обвързани с **дидактическите процедури за възприемане, осмисляне и създаване на текст**. Тези процедури са основа за диференциране на **видовете упражнения**, включени в тази група:

- рецептивни упражнения;
- продуктивни упражнения;
- рецептивно-продуктивни упражнения.

Рецептивните упражнения са свързани с възприемането и разбирането на текст. Формират се стратегии за четене и слушане.

В практиката на началното родноезиково обучение често ползвани упражнения от този вид са: за изясняване на речниковото значение на непознати думи от текст или в контекст; за ползване на речник за извличане на лексикална информация; за попълване на пропуснати думи от смисловата структура на текста; за ориентиране в текста и за откриване на най-главното в него и др. Ще посочим примери.

Темата „Речници. Правописен речник“ е включена в учебното съдържание по български език за 2. клас. Упражнение от този вид е:

– „Открийте в енциклопедичния речник значението на думите: *динозавър, етнос, планета, ураган*“ (вж. Танкова et al., 2003: 10–11)

Темата „Възклицателно изречение“ е част от учебното съдържание по български език за 3. клас. Рецептивно упражнение е:

– „Прочетете текста. Какви чувства изпитва авторът към отечеството си?

Обичам те, мое мило отечество! Обичам твоите балкани, гори, сипеи, скали и техните бистри и студени извори! Обичам те, мой мили крайо! Всичко, що е останало досега в моята душа, добро и свято – всичко е твое!

Л. Каравелов“

(Здравкова et al., 2008: 17)

Продуктивните упражнения са вид комуникативни упражнения, при които чрез речева ситуация се пресъздават условия, характерни за автентичната речева практика, а ученикът формулира собствена комуникативна интенция и създава текст, съобразен с предварително зададената речева ситуация.

Представената дефиниция изисква уточняване на понятието **учебна речева ситуация**. Психолингвистите и методистите (Н. А. Амосова, К. Димчев, В. Капинос, В. Колева, Е. И. Пасов, Сн. Пейчева, Т. А. Рубинщейн, А. А. Леонтиев и др.) споделят виждания, обединяващи се от тезата, че „В условията на урока по роден език учебно-речевата ситуация може да се определи като дидактически модел на социалнозначими реални условия на общуване. Този модел включва езикови и неезикови условия, които в своето взаимодействие са необходими и достатъчни за пораждаване на потребност от комуникация, която се осъществява във форма, близка до естествената реч.“ (Колева, 1994: 88).

Поставени в условия, адекватни на автентичното речево общуване, малките ученици по достъпен начин осъзнават защо, за какво, с кого, къде комуникират. А това съществено влияе на съдържанието на текста, който ще се продуцира, върху избора на изразни средства и т.н.

Учебните речеви ситуации:

- се градят в атмосфера на искреност, доверие, взаимодействие между учителя и учениците;
- са близки до интересите, комуникативните потребности, социалния и речев опит на децата;
- имат логическа методическа връзка с цялостната структура на конкретния урок по български език.

Ще илюстрираме теоретичната постановка с практически реализирани технологични варианти.

Във връзка с темата „Съществителни собствени имена“, включена в учебното съдържание по роден език за 2. клас (вж. урочната статия в: Борисова et al., 2003: 31), конструирано и реализирано от нас комуникативно упражнение от продуктивен вид е:

„Опишете накратко родния си град така, че да привлечете туристи в него.“

След продуцирането на текстовете, прочитането и обсъждането им се създава основа за актуализиране и обогатяване на детската компетентност за правописа на съществителните собствени имена в условия на комуникация.

Темата „Бъдеще време на глагола“ е част от учебното съдържание по български език за 3. клас. Комуникативно упражнение от продуктивен вид е:

„Напишете прогноза за времето за следващия ден.“ (Здравкова et al., 2008: 64)

След написването на текстовете, прочитането и обсъждането им се създава основа за достигане до изводи, свързани с употребата на бъдеще време на глагола в условия на комуникация.

При продуктивните упражнения центърът на вниманието се измества от организацията на езиковия материал към организацията на действията на детето с този материал, а оттам и към самото дете. Осигуряват се самостоятелност и инициативност на ученика. Обучението се мотивира непосредствено; протича в условия на психологически комфорт, на творческа нагласа; превръща се в осъзната потребност за усъвършенстване на компетентността за езикова комуникация.

При **рецептивно-продуктивните упражнения** „...рецептивните упражнения се допълват от задачи, изискващи завършени изказвания от продуктивно-творчески тип, свързани с рецепцията на изходния текст.“ (Георгиева et al., 2005: 116).

Тези упражнения предполагат:

- продължаване на повествованието, започнато в текста;
- съотнасяне на съдържанието на текста с действителността;
- съставяне на монологични изказвания или на диалози по ситуации от текста;
- съчинение по тема, свързана с текста.

Ето няколко примера за рецептивно-продуктивни упражнения от учебното съдържание по български език за 3. клас:

- „*Съчинете приказка по аналогия на приказката „Старата обувка“.*“ (Здравкова et al., 2008: 95)

– „Напишете своята приказка, като ползвате началото на приказката „Заклученото съкровище“.“ (Здравкова et al., 2008: 99)

– „Напишете своята приказка, като ползвате края на приказката „Подвижният тротоар“.“ (Здравкова et al., 2008: 101)

Разграничават се и **синтетични упражнения**, които развиват комплексно лингвистичната и комуникативната компетентност на учениците. Те съдържат няколко задачи от различен тип и вид (както на текстово равнище, така и на по-ниски равнища като синтактично, лексикално и т.н.), съотнесени към общ текст.

Ще посочим примери.

Във връзка с темата „Умалителни съществителни имена“, включена в учебното съдържание по български език за 2. клас (вж. урочната статия в: Борисова et al., 2003: 33–34), синтетично упражнение, конструирано и реализирано от нас, е:

„Прочетете текста.

Добрите стопани

Край речица на полянка Мързелан и Мързеланка си живели във къщурка, ниска като костенурка.

Имали си те козица с бяла пухкава брадица и на кривите рогчета с две пиринчени звънчета.

Ран Босилек

За кого се разказва? (за Мързелан и Мързеланка)

Къде живеели Мързелан и Мързеланка? (край речица, на полянка)

Какво имали те? (козица)

Как изглеждала козицата? (с бяла пухкава брадица; на кривите рогчета с две пиринчени звънчета)

Да запишем: речица, полянка, козица, брадица, рогчета, звънчета

Какви са тези думи в речта? (съществителни умалителни имена)

Образувайте от съществителните умалителни имена съществителни неумалителни.

Ще посочим пример и за 3. клас. Във връзка с темата „Възклицателно изречение. Упражнение“ синтетично е следното упражнение:

„Прочетете изразително текста.

Хубава е нашата Пирин планина!

Какви високи върхове, покрити цяла година със сняг; какви зелени долини, какви страшни борови гори, какви дивни хубости!

Хубава, хубава е пустата Ирин-Пирин!

Ив. Вазов, „В Пирин“

Какви чувства е изразил авторът с употребата на възклицателни изречения?

Препишете четливо второто изречение. Защо то не е въпросително?“ (Здравкова et al., 2008: 17)

IV. Заключение

В съответствие с българската образователна модернизация началното родноезиково обучение е от комуникативен тип. „То е процес, при който езикът се изучава така, както се използва – не самоцелно, а като инструмент за придобиване на лингвистична, комуникативноречева и обща култура“ (Димчев, 2010: 232). Комуникативно ориентираното обучение по български език в етапа 1. – 4. клас е с ясно изразена практическа насоченост. То съдейства за постигане на успех в разнообразни ситуации от говорната и писмената практика на малките ученици.

Основен въпрос, стоящ пред комуникативно ориентираното родноезиково обучение, е този за технологичното обновяване на обучението. Богати методически възможности има упражнението.

Системата от упражнения, функционираща в родноезиковия образователен процес в 1. – 4. клас, се основава на целите на обучението – информативно-познавателни и комуникативно-практически. В съответствие с това се разграничават:

- предкомуникативни упражнения;
- комуникативни упражнения;
- синтетични упражнения.

Без да се подценява значимостта на предкомуникативните упражнения, ще отбележим, че важна роля в образователния процес по български език в началните класове имат комуникативните и синтетичните упражнения, които съдействат за формиране както на езиковата компетентност на децата, така и на комуникативната.

ЛИТЕРАТУРА

- Борисова, Т. et al. (2003). *Български език за втори клас*. София.
- Василева, Емилия. (2005). Модернизацията на образованието – един неизвървян път. *Начално образование*, 2005, 5.
- Василева, Емилия. (2004). *Съвременното начално училище – реалност и предизвикателства*. София.
- Георгиева, Маргарита. (2002). *Обучението по български език в началното училище*. Шумен.
- Георгиева, Маргарита et al. (2005). *Обучението по български език и литература в началното училище*. Шумен.
- Димчев, Кирил. (1992). *Обучението по български език като система*. София.
- Димчев, Кирил. (2010). *Методика на обучението по български език. Реалности и тенденции*. Велико Търново.
- Здравкова, Стойка. (2008). *Български език. 3. клас*. София.
- Колева, В. (1994). *Помагало по методика на обучението по български*

език и литература (четене) – I–IV клас. Шумен.

Танкова, Румяна, Власева, Т. (1997). *Обучението по български език и литература в началното училище. Проблеми и перспективи.* Пловдив.

Танкова, Р. et al. (2003). *Български език за втори клас.* София.

COMMUNICATIVE ORIENTED EDUCATION AND LEARNER'S ACTIVITIES IN BULGARIAN LANGUAGE IN THE 1ST – 4TH GRADE

Abstract. Bulgarian language learning activities are classified according to their types. Tested in the contemporary practice of teaching Bulgarian language technological variants are presented.

Assoc. Prof. Mariana Mandeva, PhD

✉ St. Cyril and st. Methodius University of Veliko Tarnovo
e-mail: mandeva_m26@abv.bg

Pavlina Angleova

Tatyana Azgorova

✉ P.R.Slaveykov Primary School of Veliko Tarnovo